

GOMBOS PÉTER

Felső tagozatos diákok olvasói palettája¹³

Bevezetés

Ha egy adott korosztály olvasási szokásai, sajátosságai, műfaji érdeklődése, olvasói palettája érdekel minket, két helyről kaphatunk ezzel kapcsolatban információkat. Egyrészt hagyatkozhatunk a tapasztalatainkra, megfigyeléseinkre (elsősorban szülőként, pedagógusként), másrészt a témában végzett kutatásokra. Utóbbi tűnik egyszerűbbnek, hiszen – különösen a reprezentatív kutatásokból származó – adatokkal, számokkal, tényekkel könnyebb dolgozni, ezek szerencsés esetben pontos információkkal szolgálnak. Hogy mégsem olyan egyszerű a helyzet, az csupán annak köszönhető, hogy meglehetősen ritkák a nagymintás, reprezentatív mérések. Jelen helyzetben szerencsések vagyunk, hiszen a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az EFOP-3.3.3-VEKOP16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázatának köszönhetően vannak viszonylag friss adataink. A FSZEK „Az én könyvtáram” című kiemelt projekt részeként kérte fel a Psyma Hungary Kft.-t, hogy végezze el a felmérést – két alkalommal, 2017 és 2019 őszén. (A kutatás szakmai vezetője dr. Tóth Máté volt.)

E két eredménySORra hagyatkozom most elsősorban, kiegészítve azokat egyéb forrásokból származó számokkal, tényekkel.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, fontos szólnunk a vizsgált klaszter (felső tagozatos diákok) általános sajátosságairól.

A digitális bennszülöttek

Marc Prensky fejezetcímében idézett terminusa bizonyára nemcsak a szakértők, kutatók számára ismerős, s talán két évtizeddel a megszületése után már magyarázatra sem szorul. Pedagógusként, szülőként is folyamatosan érzékelhetjük, milyen mértékben eltér „Digitália” szülőtteinek viselkedése, érdeklődése a korábban megszokottól, ezúttal csak azokra a pontokra, motívumokra mutatnék rá, amelyek számunkra különösen fontosak a téma kapcsán, s amelyek tudományos állításokként is megjelentek különböző publikációkban.

Általánosan leírható, hogy e korosztály a virtuális térben nem időszakosan, hanem szinte kizárólagosan van jelen (Köpeczi-Bócz 2013). A közösségi oldalak meghatározó jelenléte – szinte függetlenül a korosztálytól – megváltoztatta a társas viszonyokat és az emberek kognitív struktúráját. Jellemző, hogy az újabb médiumok sokkal több

---

¹³ A tanulmány az Ifjúsági és Gyermekirodalmi Centrum (IGYIC) Vadlázac projektje keretében készült.

érzékszervet stimulálnak, mint a korábbiak (Lehmann 2017), a fiatalokat folyamatosan sok-sok inger éri. „A gyerekek, akik úgy nőnek fel, hogy élményigényük kielégül, de neurológiai rendszerük nem kap elég ingert a fejlődéshez, nem is tudják, miért vannak nehézségeik bizonyos tevékenységekben. A mozgás, a tevékenység, az aktív inger-szerzés iránti természetes vágy kimerül a passzív élményekben. Virtuális világban virtuális képességek fejlődnek.” (Gyarmathy 2012: 25)

S közben – bár ezt kevesen gondolnák – digitális kompetenciáik nem feltétlenül jobbak, mint az előző generációé. Viszont ők már teljes egészében a „kütyükre” hagyatkoznak (Gyarmathy 2012), akkor is, ha nem tudják igazán (jól) működtetni azokat.

Nem csoda, hogy a digitális bennszülöttek és bevándorlók között szinte elkerülhetetlenül megjelennek a konfliktusok, s korábban is meglévő kérdések gyakrabban kerülnek elő, mert egészen mást gondolunk ezekről: „Mit nevezünk, nevezhetünk kulturális értéknek? Melyek azok a művek, alkotások, amelyek egy közösség tagjai számára elvártan ismertek kellene, hogy legyenek? Mit jelent egyáltalán a »műveltség« fogalma? Ezek a kérdések korábban is feszültségeket okozhattak különböző korosztályok között, de manapság még hangsúlyosabbak lettek, még inkább növelhetik a generációs szakadékot.” (Gombos–Csimá 2019: 46)

S miközben e kérdések többségét nem nagyon tudjuk megválaszolni, irodalomra, a művészet, a szépség értésére és élvezetére tanítanánk e generációt. Azokat a gyerekeket, fiatalokat, akik sokkal kevésbé képesek a „mélyolvasásra” (M. Wolf 2018) s ezzel együtt a szépség és igazság felismerésére.

Van esélyünk egyáltalán áthidalni ezt a generációs szakadékot, megtanítani valami olyasmire az utánunk jövőket, ami talán csak nekünk annyira fontos? Ha nem hiszünk ebben, még nagyobb (lesz) a baj, ám nem szabad elfelejtenünk, hogy már az alapattitűdünk más kell, hogy legyen, mint korábban: „...megváltozott képességei miatt valamilyen mértékben az összes digitális bennszülött sajátos nevelési igényű, vagyis ennek megfelelő tanításra van szükség és nem címkézésre.” (Gyarmathy, 2012: 26)

A digitális bennszülöttek és az olvasási kedv

Azt, hogy van összefüggés a digitális világ hatásai és a gyerekek olvasási kedve között, sokáig csak sejtettük. A 2017-es és a 2019-es kutatás azonban egyértelműen megerősítette az összefüggést. Az 1. számú táblázat a 2019-es vizsgálat eredményei alapján készült:

1. táblázat: Internethasználat és olvasási kedv összefüggése

9–13 évesek	Elfoglaltságai mellett – a tankönyvön és az iskolai kötelező olvasmányokon kívül – olvas-e könyveket (vagy ha még nem tud olvasni, akkor olvasnak-e fel neki)			
	egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	1-3 könyvet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	legalább egyet negyedévenként	havonként legalább egy könyvet elolvasott
10-20 percenként ránéz (gyakorlatilag folyamatosan online van)	61,3%	12,9%	16,1%	9,7%
naponta többször	42,6%	29,7%	16,4%	11,3%
naponta	49,0%	32,7%	11,2%	7,1%
hetente többször	14,3%	47,6%	28,6%	9,5%
hetente egyszer-kétszer	10,0%	40,0%	20,0%	30,0%
nem szokott internetezni?	64,3%	14,3%	14,3%	7,1%

Az eredmény több mint elkészerítő lehet: a saját bevallásuk szerint folyamatosan „online” élő gyerekek több mint 60%-a soha nem vesz könyvet a kezébe. Ráadásul ez az arány két év alatt – az első, 2017-es megkérdezéshöz képest is – romlott, valószínűleg még csak egy folyamat elejét látjuk ezzel.

A digitális bennszülöttek és az olvasás – kedvelt műfajok, szerzők, könyvek

Hasonlóan fontos kérdés, hogy azok, akik olvasnak, más könyvet választanak-e, mint a 20-30-50 évvel korábban megkérdezettek. A 2017-es vizsgálat egyik érdekes eredménye volt az, hogy nyilvánvalóan átalakult a gyerekek, fiatalok könyvívélése a műfajokat illetően. Ahogy azt korábbi munkánkban hosszabban elemeztük is (Gombos 2019), látványos volt a fantasztikus műfajok (sci-fi, fantasy) előretörése, illetve – nem meglepő módon – a képregény megjelenése mindegyik (3 és 18 év közötti) korosztály olvasói palettáján.

Nem láttunk mást 2019-ben sem. (Az alábbi ábra a 3–18 évesek válaszai alapján készült.)

2. táblázat: 3–18 évesek olvasói ízlése

Talán nem annyira meglepő összefüggésre bukkantunk a tíz évnél idősebb, sci-fit szívesen olvasók és az internetezés között. A műfajt kedvelők 98,3%-a (!) permanens internetező. Ugyanakkor a nettól távol maradók 6,7%-a is megjelölte a tudományos-fantasztikus regényeket. A fantasy műfajt kedvelők 96,4%-a folyamatosan online van. Ezzel párhuzamosan azoknak, akik soha nem vagy csak ritkán lépnek föl a világhálóra, mindössze 3,6%-a olvas fantasyt (Gombos–Csimas 2019).

Árulkodó a 10–14 éves korosztály legutóbb olvasott könyvei alapján készült rangsor 2017-ből:

1. Gárdonyi Géza,
2. Molnár Ferenc,
3. J. K. Rowling,
4. Jeff Kinney,
5. Jókai Mór,
6. Leiner Laura,
7. Móra Ferenc,
8. Móricz Zsigmond,
9. Mikszáth Kálmán,
10. Erich Kästner.

2019-re sem változott sokat a helyzet:

1. J. K. Rowling,
2. Jeff Kinney,
3. Molnár Ferenc,
4. Fekete István
5. Gárdonyi Géza,
6. Fazekas Mihály
7. Leiner Laura,
8. Erich Kästner
9. Jókai Mór,
10. Berg Judit.

A listát láthatólag a kötelező olvasmányok szerzői uralják, egy-egy népszerű kortárs szerző Rowling, Kinney (a Ropi-kötetekkel), Leiner Laura s 2019-ben Berg Judit (a Rumi-könyvek írója) fért föl csupán melléjük. Ne csapjuk be magunkat: ez nem azt jelenti, hogy ezeket a regényeket szeretik a fiatalok. Sőt, az sem biztos, hogy el is olvassák, olvasták ezeket. Amit biztosan tudunk, hogy saját bevallásuk szerint ezek voltak utoljára a kezükben. (Arról végképp nem értekeznek itt, hogy azok, akik nem olvasnak, ezt gyakran letagadják, s ilyenkor „utolsó könyvként” jellemzően azt említik meg, amit legalább címről ismernek – ez pedig legtöbbször egy iskolai kötelező.)

Az ugyanakkor bizakodásra ad okot, hogy *van* a listán olyan szerző, akit nem az iskolából ismerhetnek a megkérdezettek. Okkal feltételezhetjük, hogy Rowling vagy épp Leiner Laura könyveit valóban elolvasták a válaszadók.

Hasonló következtetéseket vonhatunk le a 10–14 évesek kedvenc könyveit bemutató listája alapján:

1. Egri csillagok
2. A Pál utcai fiúk
3. Harry Potter
4. Egy ropi naplója
5. A két Lotti
6. A kis herceg
7. A kőszívű ember fiai
8. Szent Péter esernyője
9. Húvösvölgyi sulisuli
10. Kincskereső kisködmön

Megint csak a veretes klasszikusok és a kortárs populáris regények furcsa keveredését látjuk. Fel kell hívnunk a figyelmet két érdekes jelenségre. Az „irodalmi pedofília” terminus Stibler Erika nevéhez fűződik (idézi Gombos 2019), azokra a művekre utalva, amelyeket a kelletténél korábban adunk a gyerekek kezébe. Tipikus példa erre A kis herceg, amely tökéletes olvasmány lehet – középiskolások számára, az addig

megszerzett élettapasztalatok hiányában azonban (jellemzően 4–5. osztályban olvas-tatják!) éppen a lényege veszik el...

A másik különös cím a listán a Kincskereső kisködmön. Okulva a kudarcokból fel-sőbe került át az alsóba valóban nem való Móra-regény? A magyarázat bizonyosan máshol keresendő: ahogy fentebb is említettük, a nem olvasók tipikus válasza egy sok-szor hallott kötelező olvasmány címe...

S még egy furcsa jelenség: 2009-ben közel 150 magyartanárt kérdeztünk meg a köte-lező olvasmányokról (Gombos 2009). A válaszaik alapján összeállt a *leginkább* és a *leg-kevésbé* kedvelt könyvek rangsora is. Jellemző módon az Egri csillagok mindkettőn do-bogós helyen szerepelt... (Ahogy itt is.) Ennyire megosztó lenne Gárdonyi története? Megint egyszerűbb a magyarázat. Amikor ennyire kicsi a „választék” – mindössze hat címet említették nagyobb számban a pedagógusok –, akkor óhatatlanul lesz átfedés.

Végül hadd idézzük egy néhány évvel korábbi felmérés eredményét, amely vélhe-tően jól leírja a magyarországi irodalomtanítás sajátosságait. A Magyar Olvasástársaság (HUNRA) kutatásában 2012–2013-ban középiskolásokat kérdeztünk meg az olva-sáshoz és az irodalomhoz fűződő viszonyukról. A kutatás – aligha túlzás ezt állítani – drámai képet adott a nagykaszkok irodalomképéről. A teszt egyik kérdése így hang-zott: „Hogyan fejeznéd be a mondatot? Szerintem az irodalmi szövegek...” a válaszok közül négy olyan volt, amelyet a megkérdezettek több mint 30%-a jelölt meg (csökkenő sorrendben): „általában nehezen érthetők”, „általában fontos dologról szólnak”, „álta-lában tanulságosak”, „általában régiek” (Gombos–Hevérné–Kiss 2015). Az irodalom okvetlenül régi, nehezen érthető és tanulságos?! Hogy „sikerült” ezt a torz irodalom-képet kialakítani? Ha magunkba nézünk, a jó kérdés az lehet: mitől *ne* alakult volna ki ez a kép az irodalomról? Hiszen az egész felső tagozatos irodalomtanítás erről szól. Veretes, a gyerekektől távol álló, alig érthető művek tanítása, a „mondanivaló”, az elemzések, a szerzői életrajzok betanulása. Összehasonlításképpen: amikor ugyanezt a kérdést időseknek tettük fel egy kutatás során, érdekes dolgot tapasztalhattunk. „Mi-közben a kaszkok négy domináns válasza közül kettő itt is megjelenik, mégis egé-szen más irodalomkép rajzolódik ki. Egyrészt a »nehezen érthető« és az »általában régi« itt jóval ritkábban adott válasz volt, másrészt viszont a »szórakoztató« jelző kife-jezetten gyakorinak bizonyult. Mindezek alapján nem csupán azt állíthatjuk, hogy az idősebb generáció gondolkodása az irodalomról érettebb – ez nem lenne meglepő –, de valójában modernebb is. Nem félnek tőle, nem tartják csupán a beavatottak tulaj-donának, és nem felejtették el, hogy miközben a könyvek fontos üzenetek hordozói, egyúttal a szórakoztatás eszközei.” (Gombos et al. 2020: 19)

Összegzés

Az elmúlt évek kutatásainak legfontosabb tapasztalata alighanem az, hogy olyan mű-fajok jelentek meg a mai kiskaszkok olvasói palettáján, amelyek korábban marginá-lisnak számítottak. Ehhez képest a felsős irodalomtanításból látványosan kimaradnak például mind a fantasyk, mind pedig a képregények. Nem csupán a kortárs darabok, de a műfaj klasszikusai sincsenek ott az iskolákban. Miközben – ezt talán indokolni

sem kell – nincs olyan, hogy *rossz műfaj*. Rossz könyvek vannak. Nincs Tolkiennek olyan szövege, amely alkalmas lenne ennek a korosztálynak? Nem lehetséges, hogy Art Spiegelman Maus-képregénye jobban megszólítaná a gyerekeket holokauszt témában, mint a hasonló tematikájú regények egy része?

Talán még látványosabb a disztópiák példája. Az amúgy több ezer éves műfaj a 2010-es években elképesztő népszerűsége tette szert a kamaszok körében. Ráadásul nem csupán populáris, de kifejezetten minőségi szövegek is megjelentek (Az emlékek őretől A kés a zajbanig). A műfaj ott van ugyan egy 8. osztályos irodalomkönyvben is, ám ezt a fejezetet – tapasztalatból tudom – éppúgy átugorja, kihagyja a magyartanárok többsége, mint a cigány irodalomról vagy általában a kortárs irodalomról szólókat... Ezzel pedig az irodalomtanításunk a művek egy olyan csoportjától zárkózik el, amelylyel éppen a legkönnyebben megközelíthetők lennének a diákok.

Figyelemre méltó az irodalomolvasás, olvasási motiváció témájában Józsa Krisztián, Fiala Szilvia és Józsa Gabriella vizsgálata. A kutatók hetedik osztályos diákokkal foglalkoztak, akiket három csoportra osztottak. Az egyik csak klasszikus, a másik csak kortárs, a harmadik pedig „vegyes” szövegekkel találkozott. A tanítási program tapasztalata az lett, hogy a kortársakkal foglalkozók esetében (és csak ott!) szignifikánsan pozitív változás történt az olvasás affektív tényezőit nézve (Józsa–Fiala–Józsa 2017). Vagyis a kortárs irodalom kedvet csinált *általában* az irodalomhoz! (Itt most nem csapom le a magas labdát, hosszabban elemezve, hány veretes klasszikus mű vette el sok gyerek kedvét *általában* az olvasástól...)

S végül még egy szempont s ennek apropóján néhány konkrét cím. Miközben jómagam nagyjából két évtizede szorgalmazom a minőségi kortárs ifjúsági irodalom megjelenését az iskolákban, sokáig mentegetőznöm kellett, miért szinte kizárólag külföldi szerzők műveit ajánlom. Mert – miközben hagyományosan erős az ifjúság számára is érdekes kortárs magyar líra – el kellett ismernem, hogy sem a szociokönyvek, sem a disztópiák, sem a „tabukönyvek” közül nem tudtam jó szívvel „hazait” ajánlani. Ez azonban nagyon megváltozott az elmúlt évekre. A történelmi regénytől az antiutópiáig nem hiszem, hogy sok olyan műfaj akadna, amelynek ne lenne kiváló magyar reprezentánsa. A fogyatékoság témáját izgalmas, kalandos, őszinte, humoros, másutt sziruposágtól mentesen is meghatóan kezelő Szabادلábon (Mészöly Ágnes-től) éppúgy méltó párja a világirodalmi példáknak, ahogy A gömb (Zágoni Balázstól) mint disztópia vagy éppen A gonosz hét napja (Nógrádi Gábor) mint afféle mágikus realista regény. De minőségi sci-fit sem csak fordításban kell keresnünk, Görgey Etelka vagy épp Holló-Vaskó Péter (A. M. Aranth) kötetei a műfaj elkötelezett rajongóit is meggyőzhetik.

Vagyis: egyre nehezebb kifogást találni azzal kapcsolatban, miért nem olvastatunk jó, magyar ifjúsági irodalmat felső tagozaton...

Felhasznált irodalom

- Gombos Péter – Csim Melinda (2019): A digitális bennszülöttek olvasási kedve, olvasáshoz való viszonya a 2017-es és 2019-es felmérések tükrében. *Anyanyelvi Kultúra-közvetítés* 2(2), 45–57. DOI: 10.33569/akk.2391
- Gombos Péter (2019): A digitális generáció olvasási szokásai – a 2017-es reprezentatív olvasásfelmérés tapasztalatai. In: Barátné Hajdu Ágnes – Béres Judit szerk.: *Olvasás-fejlesztés könyvtári környezetben*. (Módszertani kötetek 2). Bp.: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár pp. 149–191.
- Gombos Péter (2009): „Ó, mondd, te mit választanál!” : A tanár felelőssége és lehetőségei a kötelező olvasmányok kiválasztásában. *Könyv és Nevelés* 11(2), 43–48.
- Gombos Péter – Hevérné Kanyó Andrea – Kiss Gábor (2015) : A netgeneráció olvasási attitűdje: 14–18 évesek véleménye könyvekről, olvasásról, irodalomról – egy felmérés tanulságai. *Új Pedagógiai Szemle* 65(1–2), 52–66.
- Gombos Péter – Péterfi Rita – Csim Melinda – Domokos Áron (2020): Időskorúak, szeniorok olvasási kedve, olvasási palettája, olvasáshoz való viszonya. *Anyanyelv-pedagógia* 13(2), 5–19. DOI: 10.21030/anyp.2020.2.1
- Gyarmathy Éva (2012): *Diszlexia a digitális korszakban*. Bp.: Műszaki Kiadó
- Józsa Krisztián – Fiala Szilvia – Józsa Gabriella (2017): A klasszikus és a kortárs szövegek feldolgozásának hatása az olvasás affektív tényezőire. *Anyanyelv-pedagógia* 10(1), 19–27. DOI: 10.21030/anyp.2017.1.2
- Köpeczi-Bócz Tamás (2013): Oktatás a globális médiakörnyezetben : Ki neveli a gyermeket? In: Bárdos Jenő – Kis-Tóth Lajos – Racsko Réka szerk.: *Új kutatások a neveléstudományban: Változó életformák, régi és új tanulási környezetek*. Bp.: Líceum Kiadó pp. 135–152.
- Lehmann Miklós (2017): *A digitális elme : Hálózat és pedagógia*. Bp: ELTE TÓK.
- MTE – Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete (2016): Hogyan viselkednek a magyar Facebookozók? Itt vannak a legújabb trendek és eredmények. In: az MTE honlapja [online] cop. 2016. 02. 11. [2019. 12. 28.] <URL: http://mte.hu/_magyar_facebook_trendek/
- Wolf, Maryanne (2018): *Reader, Come Home : The Reading Brain in a Digital World*. New York: Harper Collins.